

Békési Sámuel tanító özvegyének kérelme 1823-ból

Özönlenek a médiából a rémhírek szökőárról, földrengésről, vulkánkitörésről. Levéltári szobámban reggelként megnézem a legfrissebb híreket az interneten. Ma arról írnak, hogyan próbálják kártalanítani a vörösiszap-ömlés károsultjait. Felvillan előttem, hogy kétdoboznyi iratot őrzünk régmúlt időkől a természeti katasztrófák segélyezésére vonatkozóan. Kíváncsi leszek, miféle szerencsétlenségek történtek akkoriban. Megyek a raktárba a dobozokért. ...Tűz..., árvíz..., belvíz..., orkán..., jégverés.... A csomókba rendezett dokumentumok között egy levél, eltérő írásmóddal. Úgy tűnik, asszonykéz betűi. Érdeklődésemet hirtelen magára vonja, szeretném tudni, hogyan került ide kétszáz évvel ezelőtt ez a furcsa, magánszemélytől származó levél, amelynek szerzője ráadásul valószínűleg nő. A fejlécen a következő olvasható:

„A Hódmezővásárhelyi Becsületos Tanácshoz nyújtott alázatos esedező levele a néhai oskolai tanító, Békési Sámuel özvegye Győri Sárának. Helyben élelmére való segedelemért esedezik.”

Ki lehet ez az elszánt asszony? Hogyan jutott el a koldulásig? Folytatom az olvasást:

„...Férjem ezen városban, a külső Új utcai fiúí és leányi oskolában 27 esztendőig tanítóságot viselvén, életének vége felé 4 utolsóbb esztendeiben oly nyomorúságba esett, hogy magával is jól tehetetlen volt. ...Amíg azon hivatalát folytatta, annak csekély jövedelméből nem szerezhett annyit, hogy engemet, és még most is kezemenél lévő 3 árváimat táplálhatná. ...Ő tehát engemet gyászos özvegységre, árváimat siralmas árvaságra hagyván, semmiféle fundusom [vagyonom] nincs, amelyből mind magamat, mind árváimat táplálhatnám, sem búzám, sem árpám, sem tűzre valóm nincs, és ahhoz vagyok közelebb, hogy ezen a keresztyén helyen, aholott fent érdeklett férjem magát a közjónak gyarapításáért feláldozta, ... utolsó ínségre jussak.”

A megalázottság, kiszolgáltatottság kiált a szavakból. Kell a segítség, hiszen itt nem csak az asszonyról, hanem a gyermekeiről is

szó van. El kell érnie, hogy visszautasíthatatlan legyen a könyörgése. A tényeket leíró sorok között olyan eszközöket vet be, amelyekkel hatni próbál az előljárók lelkére. Úgy emeli ki férje érdemeit, hogy a megszólítottakat is etalálja:

„...ezen anyavárosban sok hűséges polgárokat, engedelmes jobbágyakat, jó gazdaszasszonyokat és jó keresztyéneket nevelt különös hűséges szorgalmatossága által. Reménylem, a Becsületos Tanácsnak érdeemes tagjai közül is találtatnak, akikben ezen hűségét megbizonyította.”

A reformált „keresztyén” kifejezést kétszer is használja, sugallva azt, hogy a segítségnyújtás Istennek tetsző cselekedet. E gondolat erősítésére egy bibliai sort is idéz, méghozzá aláhúzva:

„Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.” (Máté 5., 7.).

Vajon véletlen-e a kérelem benyújtásának időpontja? Vagy tudatosan írta a levelet december 17-én? Advent idején egy kicsit mindenki könnyebben ellágyul, talán még a tanácsnokok is engedékenyebbek.

Szeretnék többet megtudni Sára asszonyról. Szeremlei Sámuel könyve, *A hódmezővásárhelyi református egyház története* talán ad valami kiindulópontot. Az elemi iskolai tanítók felsorolásánál megtalálom a néhai férj, Békési Sámuel nevét, 1787 és 1815 között töltötte be hivatalát. Az évszámok nyújtanak némi támpontot, jöhetnek az anyakönyvek. A halálórási lajstromból kiderül, hogy a praeparator 1818-ban, 75 évesen halt meg. A halál oka öregség, temetését „graty”, vagyis ingyen végezték. Rövid fejszámolás, születési dátuma 1743. Ezek szerint a születésére vonatkozó adatokat nem találom, mert az anyakönyvek 1747-től vannak meg. Nézem a feleséget, az elhalálozás időpontja 1836, életkora 76 év, „nyavalyája” öregség. Tehát vélhetően 1760-ban született. Átnézek előtte tíz évet, utána tíz évet, de az én Győri Sárám sehol. Lehet, hogy nem vásárhelyi? Ezt tűnik alátámasztani az a tény is, hogy a házasságkötésüket se jegyezték be a városban. Viszont rábukkanok két érdekes adatra. 1795-ben férjhez ment egy Varga Erzsébet nevű leány, „ki árva fővel tartatott Új utcai tanító Békési Sámuelnél”. 1807-ben pedig házasságot köt Eszter nevű leánya, akinek születését szintén nem lelem bejegyezve. Lehetséges, hogy az előtt született, hogy a házaspár Vásárhelyre költözött? Az anyakönyvek igen megbízható források, ennek ellenére többször is ellenőrzöm, de semmi. 1790-től viszont zúdulnak az adatok.

Két évtized alatt tizenegy gyermekáldás, sorrendben: Sára, Lídia, Erzsébet, Mária, Julianna, Julianna, Sámuel, Kata, Zsuzsanna, Judit, Sándor. Nem tévedés, nem véletlenül szerepel kétszer a Julianna név. Az első kislányt elvitte az 1798-99-es himlőjárvány, melyben sok százan haltak meg, többségük három év alatti. Gyermekehalál esetén a korszak szokása szerint a nevet a következő újszülött „örökölte”.

A fennmaradt dokumentumokból ennél többet nem tudok kideríteni, Szeremleinél még megnézem, mit ír a tanítói fizetésről. Hogyan szegényedhetett el teljesen néhány év alatt egy pedagógus özvegye? A javadalmasítás két részből állt. Készpénzben megkapták a tandíj egy részét, a többi természetbeni juttatás volt: búza, árpa, faggyú, só, hús, bor, sertés, vaj, méz, sajt, fa, széna. Ezekből tartalékot képezni, közel két tucat gyermek fölnevelése mellett nem nagyon lehetett. Az öregségük miatt leváltott praeparatorok végkielégítésként félévi fizetést kaptak. Ez se tartott ki sokáig. „Későbbi nyomorúság” esetén még járt némi pénzbeli alamizsna, de csak a tanító haláláig. A nyugdíjintézetek is csupán a század második felében alakultak meg. Nem csodálható tehát, hogy a férjét évekig ápoló, három gyermekével egyedül maradó özvegy nem tudta miből fenntartani a családját.

Bujkál bennem még egy apró kétség: biztos, hogy az asszony írta a levelet? Akkoriban a férfiak közül is kevesen voltak e képesség birtokában, a jegyzőkönyvekben az aláírás helyén mindenütt a bizonytalan vonalakkal húzott „X” található. Elképzelhető, hogy másral íratta meg a kérvényt? Szeretném kizárni ezt a lehetőséget, ezért megmutatom a levelet egy grafológusnak. Megnyugtatóan alátámasztja a föltevésémet. A betűk megformálása, túlcirkalmazása női kézre, a lefelé ívelő sorok lehangoltságra utalnak. Azt már én teszem hozzá, hogy a dramaturgiai felépítés, a megfogalmazás, a szavak használata is asszonylélek, gondolkodásra vall.

Már csak egyetlen kérdésre kell megtalálnom a választ: vajon sikerült-e elérni a célját? Lesz-e étel az asztalon, meleg a szobában karácsonykor? A tanácsi jegyzőkönyvekben talán nyomára bukkanok. ...Igen, itt van:

„1823dik esztendei december 23kán... az esedezőnek kérését, mivel szokatlan, nem teljesíthetni”. Pillanatnyi csalódottságot érzek, de a végzés folytatódik: „-mindazonáltal néhai férjének hosszas hivatala folytatása tekintetből ezen esztendőre 1 köből búzát, 1 köből árpát és 100 kéve nádat segedelemül adunk.”

Sikerült! Megnyugszom. 2010. december 23-án.

Szenti Csilla
(Az idézetek a könnyebb olvashatóság kedvéért nem betűhívek.)